

4300

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1935

ΜΑΝΟΥΗΛ ΓΕΔΕΩΝ

ΙΕΡΑΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΝΑΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΕΩΣ

Ἀνάτυπον ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 10, 1935, σ. 472

Extrait des Praktika de l'Académie d'Athènes, 10, 1935, p. 472

(Séance du 12 décembre 1935)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1935

ΜΑΝΟΥΗΛ ΓΕΔΕΩΝ

ΙΕΡΑΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΝΑΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΕΩΣ

Ἀνάτυπον ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 10, 1935, σ. 472
Extrait des Praktika de l'Académie d'Athènes, 10, 1935, p. 472
(Séance du 12 décembre 1935)

SISMANOGLIO
MEGAKO

ΙΕΡΑΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΝΑΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΕΩΣ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

ΣΕΛ. 472-476

Ἱεραὶ συνήθειαι ναῶν Κωνσταντινοπόλεως.

ὑπὸ

Μανουὴλ Γεδεών.

Καθ' ὃν καιρὸν ἐδιδασκόμεθα τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν — πρὸ ἐτῶν ἐξήκοντα καὶ ὀκτώ — ὠρμήθημεν ἀπὸ τινος σημειώσεως τῆς 461 σελίδος τοῦ ἐπὶ τούτῳ βιβλίου τοῦ μετὰ ζήλου ἱεροῦ «δουλεύσαντος εἰς τὸ Εὐαγγέλιον» ἀειμνήστου Κωνσταντίνου Κοντογιάνου ν' ἀνεύρωμεν λόγον τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, διδάσκοντος ἡμᾶς τίνος ἕνεκα συναθροίζομεθα εἰς τοὺς τάφους τῆ νυκτὶ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς. Ὁ μακάριος ρήτωρ βεβαίως περὶ τῶν τοιούτων ἐν Ἀντιοχείᾳ τῇ μεγάλῃ συνάξεω, ὅτι

«οἱ πατέρες ἐκέλευσαν» τοῦτο, δηλὰ γε δὴ συνηθροίζοντο οἱ πιστοὶ καὶ πρὸ τῆς Δ', ἴσως καὶ πρὸ τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος· «ὅτι ἐνταῦθα τῶν νεκρῶν κεῖται πλῆθος. Ἐπεὶ οὖν Ἰησοῦς σήμερον πρὸς τοὺς νεκροὺς κατέβη, διὰ τοῦτο ἐνταῦθα συναγόμεθα· διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ τόπος κοιμητήριον ὠνομάσθη, ἵνα μάθῃς ὅτι οἱ τετελευτηκότες καὶ ἐνταῦθα κείμενοι οὐ τεθνήκασιν, ἀλλὰ κοιμῶνται καὶ καθεύδουσι».

Πολλοὺς ἠρώτησα ἔκτοτε, μεταβαίνων εἰς χριστιανικὰς συνοικίας τῆς Κωνσταντινοπόλεως, ἐὰν ἐν αὐταῖς ἢ ἐν ἐπαρχίαις τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἢ τοιαύτη ἱερὰ συνήθεια τηρεῖται. Οὐδὲν ἔμαθον· ματαίως ἠρεύνθησα καὶ εἰς κατὰστιχα ἐκκλησιαστικά, δηλὰ δὴ κώδικας ἢ βιβλία λογαριασμῶν, ἀπήντησα δὲ συνηθειῶν ἐτέρων μναίαν, ὑπαρχουσῶν ἄλλοτε παρά τισι ναοῖς τῆς Κωνσταντινοπόλεως. Ἀνακοινῶ πρὸς ὑμᾶς ταύτας, εὐχόμενος, ὅχι προσδοκῶν, τὴν ὑπὸ φιλοτίμων Ἑλλήνων ἀκρίβωσιν ἢ διόρθωσιν ἢ συμπλήρωσιν τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφομένων.

Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἦν ἡμέρα τοῦ Σταυροῦ ἢ Μεγάλῃ Παρασκευῇ, καθὼς δὲ οἱ πιστοὶ συνηθροίζοντο εἰς τὰ νεκροταφεῖα κατὰ τὴν Δ', ὡς εἶδομεν, ἢ καὶ κατὰ τὴν Γ' καὶ κατὰ τὴν Β' ἑκατονταετηρίδα, εἴπερ ἐπέτρεπε τότε τοιαύτας ἱεράς συνελεύσεις ἢ δολερὰ σκαιότης διωκτῶν τινῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, τοιοῦτοτρόπως οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν ὀρθόδοξοι εἰς τινὰς πόλεις καὶ εἰς χωρία τινά, οὐχὶ εἰς πάντα, συνήρχοντο εἰς τὰ νεκροταφεῖα κατὰ τὰς ἐτέρας δύο σταυρωνύμους ἑορτάς, τὴν ἀκίνητον, τῆς Ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ, καὶ τὴν κινήτην, τὴν Κυριακὴν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως. Ἐτέλουν δὲ τρισάγια μετὰ κολλύβων ἐπὶ τῶν τάφων, καὶ μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἐπέδιδοντο εἰς ἄσματα καὶ κραιπάλην. Εἶδον ταῦτα πολλάκις εἰς τὰ δύο μεγάλα νεκροταφεῖα τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν Πόλεως, τὸ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, καὶ τὸ ἐξω τῆς Καλιγαρίας πύλης, τουρκιστὶ Ἐγρί-καπού.

Εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Μπουγιούκ Ντερέ, τοῦ κακῶς ἐκλαμβανομένου Βαθυρρύακος — ὁ Βαθὺς Ρύαξ τῶν βυζαντινῶν ἀλλαχοῦ ἔκειτο — ἐγένετο τακτικῶς συρροὴ τῶν πιστῶν τῇ πρωΐᾳ τοῦ Μ. Σαββάτου, εἰς μνήμην τεθνεώτων ἀδελφῶν· περιττὸν νὰ εἴπω, ὅτι κόλλυβα οὐδέποτε δυνατὸν νὰ παρατεθῶσιν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τῶν Βατίων μέχρι τῆς Κυριακῆς τῆς Ψηλαφήσεως. Ἐννοῶ τὰ πρὸ τοῦ 1870 γινόμενα. Καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἴσως καὶ σήμερον, εἰς τὸ προάστειον Ἐρμολιανῶν (Κουσγουντζούκ) τῆς ἀνατολικῆς ἢ βιθυνικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου μετέβαινον, ὄρθρου βαθέως, οἱ πιστοὶ τοῦ Μ. Σαββάτου εἰς τοὺς τάφους, συλλιτανεύοντες μετὰ τῶν ἱερέων, φερόντων τὸν «Ἐπιτάφιον» ἐπωμάδιον, μνημονεύοντων τὰ ὀνόματα τῶν κεκοιμημένων. Προσθετέον τοῦτο· ὅτι ἡ ἱερὰ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου τοῦ Μ. Σαββάτου διεξήγετο ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου σχεδὸν τῆς Μ. Παρασκευῆς μέχρι πρωΐας τοῦ Σαββάτου.

Ἔθος ἱερὸν διεσφύζετο μέχρι πρὸ πεντηκονταετίας ἕτερον κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῷ παρὰ τῇ πύλῃ Μυριάνδρου (Ἐδίρνε-καπού).

Ὁ ναὸς ἐφωταγωγεῖτο κατὰ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἀδραῖς δαπάναις τῆς συντεχνίας τῶν γεμενιτζήδων, οἵτινες τὸ σύμβολον τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν εἶχον ἀνηρτημένον κάτωθι τῆς κανδήλης τῆς ἐν τῷ τέμπλῳ εἰκόνας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἀργυροῦν γεμενι (εἶδος ἐμβάδος), ζυγίζον 100 δράμια.

Ἐμαθον δὲ καὶ περὶ ναοῦ τινος, ὅστις τῇ νυκτὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς διένεμε δωρεὰν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους τὰ κηρία, πρὸς μνημόσυνον εὐσεβοῦς τινος, κληροδοτήσαντος ποσὸν τι χρηματικὸν διὰ τὴν δωρεὰν ταύτην.

Συνήθειαν ἱεράν, ἀρκούντως συγκινητικὴν καὶ διδακτικὴν, διεφύλαττεν ἐπὶ πολυετίαν ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εἰς τὸ Χάσκοϊ, τὸ κατέναντι τοῦ Παλατῆ· διὰ πρακτικῶν τῆς αὐτοῦ ἐλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος, ἀπὸ 8 νοεμβρίου 1800, ἀπεφασίσθη νὰ τελεῖται μνημόσυνον κατ' ἔτος τῷ Σαββάτῳ τῆς δευτέρας ἐβδομάδος τῆς μεγάλης Τεσσαροκοστῆς ὑπὲρ ὀρθοδόξου τινὸς χατζῆ Φιλιππόζη, κληροδοτήσαντος τῷ ναῷ τούτῳ 2500 γροσίων, ὅπως ὁ τόκος αὐτῶν πρὸς 6 τοῖς ἑκατὸν κατ' ἔτος (= 225 γροσία) διανέμηται εἰς ναοὺς τινὰς πενομένους. Τὸ τουρκικὸν γρόσιον (ἀργυροῦν) ἐδύνατο τότε σχεδὸν ἐν καὶ ἡμισυ χρυσοῦν φράγκον.

Εἰς τὴν ἱεράν, τὴν εὐλαβῆ μνήμην τῶν ἐλλήνων ἀλλὰ καὶ παντὸς χριστιανοῦ συνιστᾷ ἑαυτὴν ἡ ἱερά, καθὸ φιλόφρων, συνήθεια τῆς σωτηρίας καὶ περιθάλψεως τῶν ἐκθέτων βρεφῶν. Πάντες οἱ ναοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐμισθοδότησαν «παρὰ μάννας» (τιτθιάς), ἐκτρεφούσας τὰ εἰς τὰς θύρας τῶν περιβόλων τῶν ναῶν ἀναρτώμενα, ἢ κατατιθέμενα ἐκθετα, ἅτινα παρὰ τοῖς ἀλλοδόξοις ἐθεωροῦντο κτήμα τοῦ ναοῦ, καὶ οὐτε ἀφηροῦντο ἀπ' αὐτοῦ, ἐνῶ τὰ εἰς τὰς θύρας ἰδιωτικῶν οἰκιῶν ἀποτιθέμενα παρελάμβανε κατὰ τὸ πλεῖστον γενίτσαρος ἢ στρατιώτης διερχόμενος, καὶ τὸ ταλαίπωρον βρέφος, τὸ κακῆς ὥρας γέννημα, κατὰ τὴν παροιμιώδη φράσιν, ἐγίνετο μουσουλμάνος ἀκούσιος. Τὰ εἰς τοὺς ἱεροὺς ἡμῶν ναοὺς ἐμπιστευόμενα ἕμενον ὀρθόδοξοι, οὐδεὶς δὲ τουρκὸς ἀφῆρει ἀπ' αὐτῶν αὐτά.

Προϋξένησεν ἐκπληξιν εἰς ἐμὲ ἡ μοναδικὴ φιλανθρωπίας ἐκδήλωσις, ἣν ἀνέγνων εἰς τὸ γραμματοφυλακεῖον τοῦ παλαιάτου ναοῦ τῆς Θεοτόκου Μο(γ)γουλιωτίσης, ἢ Μουχλίου. Εἰς κώδικα λογαριασμῶν τοῦ ἔτους 1830—πρὸ 106 ἐτῶν—ἀπαντᾷ τις μισθὸς σημειουμένων ψαλτῶν, διακόνων, κανδηλάπτου, παναμάννας, ἀλλὰ καὶ μισθὸν «γιατρενας» εὐτελεῖ. Ἀνέγνων τοῦτο τῷ 1915, ὅτε οὐδεμίαν εἶχον ἐλπίδα νὰ μάθω τι, διότι οὐδεὶς ἐνενηκοντούτης κάτοικος ἔζη ἐν Μουχλίῳ· καὶ ἀγνωῶ λοιπὸν τίνας ἀσθενείας «ἐγιατρευεν ἢ γιατρενα» αὕτη καὶ ποῦ δῆθεν ἐδιδάσκετο τέχνην τοιαύτην. Εἰς οὐδένα ἄλλον ναὸν ἀνέγνων μισθὸν γιατριννας μόνον εἰς τὸν τῆς Θεοτόκου τοῦ Μουχλίου.

Ἀλλὰ μόνον εἰς αὐτὸν εὗρον ὑπάρχον καὶ «κουτὶ τῆς φιλακίς τις πόλις». Τὴν παλαιωτέραν περὶ τούτου μαρτυρίαν ἐχορήγησέ μοι ἡ ἐξῆς ἀπόδειξις:

«Τὸ πάντιμον ἔλεος ὁποῦ συνάζεται εἰς τὸ Μουγλί, διὰ ὄνομα τῶν φυλακομένων. Ἐλάβομεν σήμερον διὰ χειρὸς τοῦ Ἀβραάμι γρόσια ἐξ: καὶ ἄς ἴσθε μυριάκιος πολύχρονοι. αψνγ'. ἀπριλλίου 10».

«Ἐτι ἀπριλλίου ια' τὴν ἀγίαν λαμπρὰν παρ[άδες] 80».

Ἐλαβον οἱ ἐπιστάται τῆς φυλακῆς τῷ Πάσχῃ τοῦ 1753 ἀπριλλίου 11, γρόσια 8 περίπου 25 χρυσᾶ φράγκα.

Εἰς τὸ ἄνωθι μέρος τῆς ἀποδείξεως ταύτης, ἐπὶ τεμαχίου χάρτου γεγραμμένης, ὑπάρχει σφραγὶς ἀξιοδάκρυτος, φέρουσα ψωραλέον δικέφαλον ἀετόν, ἔτος 1741, καὶ τέσσαρας περίξ αὐτοῦ λέξεις ΤΗΣ ΦΙΛΑΚΗΣ ΤΙΣ ΠΟΛΙΣ. Ἀλλὰ προκαλεῖ θλίψιν νεωτέρα τις ἀπόδειξις, ἀπαραλλάκτως μεταγραφομένη.

1771

«ἀπὶ τὴν μπαναγια το τι μουχλή ὁ ἐλάβομε τογενάρηον και τον φλεβαρηον μῆνα γρ. 4 μετουκῦρ σάβα τοχηρη. του κερσετετζή».

Κάτωθι σφραγίς, ἐν μέσῳ φέρουσα σταυρόν, ὑποκάτω τοῦ σταυροῦ 116 (ἴσως 1760), καὶ κύκλῳ ΦΙΛΑΚΗΣ ΤΙΣ ΠΟΛΙΣ. Ὁ ἀπρόσεκτος σφραγιδογλύπτης, πλαγιάσας τὸ Φ τῆς φυλακῆς, μετέβαλεν εἰς Θίλακῆν.

Ἐπιτρέπεται βεβαίως ἐνταῦθα νὰ προσθέσω, ὅτι Κύριλλος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἐκλεγείς τῇ 16 μαρτίου 1845, τρεῖς ἀκριβέστατα μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀθανασίου, συνέστησεν εἶδος ὀρφανοτροφείου ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου τοῦ Φαναρίου, ζῆσαν ἕως τοῦ 1873.

Συνήθειαν φιλάδελφον τῶν μεγάλων ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κρίνω τὴν παρ' αὐτοῖς συντήρησιν πυροσβεστικῶν ἀντλιῶν καὶ ἀντλιστῶν, μισθοδοτουμένων (γλισχωρῶν) ὑπὸ τῶν ναῶν (πατριαρχικοῦ, Τζιβαλίου, Κοντοσκαλίου, Βλάγκας, Ψαμμαθίας, Ταταῦλα κλπ.). Ἡ φιλόφρων αὕτη συνήθεια ἦν εισηγμένη παρ' ἡμῖν ἤδη ἀπὸ τῆς Η' ἑκατονταετηρίδος. Ἡ συνήθεια τῆς διανομῆς χρημάτων καὶ ἄρτων (ἐνίοτε) κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὸ Πάσχα φαίνεται καὶ αὕτη διανύουσα ζῶν δεκατεσσάρων ἑκατονταετηρίδων. Διηγεῖται ὁ Μόσχος εἰς τὸν «Λειμῶνα» (κφ. π' καὶ πε'), ὅτι ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἀββᾶ Θεοδοσίου εἰς τὸ μεταξὺ Σελευκείας καὶ Ρόσσου τῆς Κιλικίας ὄρος Σκόπελον εἶχον οἱ μοναχοὶ τὴν θαυμασίαν συνήθειαν νὰ διανέμωσι κατὰ τὴν μεγάλην Πέμπτην εἰς πτωχοὺς καὶ ὀρφανοὺς «ταύτης τῆς χώρας ἀπὸ ἡμίσεως μωδίου σίτον, ἤτοι καὶ ἀπὸ πέντε εὐλογιῶν, καὶ ἀπὸ φαλερῶν (φολερῶν;) πέντε, καὶ ἀπὸ ζεστίου οἴνου, καὶ ἀπὸ ἡμίσεως ξεστίου μέλιτος». Τοῦτο δ' ἔπραττον ἀσχέτως πρὸς τὴν μοναῖς τε καὶ μοναχοῖς ἐπιβαλλομένην φιλοξενίαν.

Καὶ ἤδη ἐπανερχομαι εἰς τὸ θέμα, ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία μου, σπουδῆς ἀξίον καὶ ἐρεύνης· τὸ τῆς εἰς τὰ νεκροταφεῖα παγκοίνου συρροῆς, κρίνων καλὸν ν' ἀναγγεῖλωσιν ἡμῖν οἱ τὰ πάτρια τεθηπότες, ἂν εἰς τὴν γενέτειραν ἐκάστου σφύζεται ἡ συνή-

θεια τῆς ἐν τῷ ὄρθρῳ τοῦ Μ. Σαββάτου, νυκτὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἐξορμήσεως τῶν πιστῶν πρὸς τοὺς τάφους τῶν φιλιτάτων, καὶ ποσάκις τοῦ ἔτους αἱ τοιαῦται ἐπισκέψεις τελοῦνται ἐγγύς ἢ μακρὰν τοῦ ναοῦ. Λέγω ἐγγύς, διότι, καθὼς ἔμαθον, εἰς τὸν εἰς Ψαμαθίαν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῇ νυκτὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς ἐδίδετο τρισάγιον ἐπὶ τοῦ τάφου χριστιανοῦ τινος ἀγνοουμένου, ταφέντος ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ εὐεργετηθέντος ὑπ' αὐτοῦ ναοῦ· ἄς εἰπῶμεν, κατὰ νεωτερισμόν, ἐπὶ τοῦ μνημείου «τοῦ ἀγνώστου ὀρθοδόξου» (ζήσαντος δῆθεν κατὰ τὴν ἰστ' ἑκατονταετηρίδα).

Εἶχομεν καὶ ἔχομεν δύο Ψυχασάββατα, καθ' ἃ τελοῦμεν τὴν εἰς τοὺς τάφους ἐπίσκεψιν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Δ' (ἢ Γ', ἢ Β') ἑκατονταετηρίδος ἐπεσκεπτόμεθα τούτους καὶ κατὰ τὴν Μ. Παρασκευήν. Κατατάξατε σὺν αὐτοῖς καὶ τὰς ἑτέρας δύο, τὰς ἐν Κωνσταντινοπόλει συνειθιζομένας. Συνάγομεν λοιπὸν ἐπισκέψεις τοιαύτας πέντε. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐπὶ βυζαντινῶν, ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου ἐτέλει μνημόσυνον, ἐκτὸς τοῦ τῆς Πεντηκοστῆς, παραμονῆς, δηλὰ δὴ Σαββάτῳ, καὶ τῇ 1 Σεπτεμβρίου (Migne. Ἑλλ. Πατρ. τ. ψθ', στ. 953, Θεοδ. Στουδίτου ἐπιστολή). Φρονῶ, ὅτι πρὸ τῶν ἐπὶ τοὺς τάφους ἐξορμήσεων, ἢ ἐπὶ τῶν τάφων, ἐψάλλετο κανὼν μνημόσυνος, ἀλλ' ὁ ψαλλόμενος σήμερον κατὰ τὰ Ψυχασάββατα, συνθέτην φέρων Θεοφάνη μητροπολίτην Νικαίας τὸν Γραπτόν, ἔχει ἀκροστιχίδα «ἔκτιον προσαυδῶ τοῖς ἀπελθοῦσι μέλος». Ἐπειδὴ δὲ ἄτοπον βεβαίως οὔτε πρὸς ἐπίδειξιν γινόμενον ἔργον ἦν ἡ σύνθεσις ἐξ κανόνων εἰς δύο μνημόσυνα, πιστεύω, ὅτι συνετέθησαν οὗτοι χάριν ἐξ μνημοσύνων.

Εὐκόλος ἢ εἰς τὴν μνήμην ὑμῶν, ἀγαπητοί, ἐξεύρεσις ἢ, μετὰ νέαν καὶ δευτέραν, ἄρα καὶ σοφωτέραν, φροντίδα, ἀνάκλησις εἰς τὴν μνήμην ὑμῶν ὅσων ὁμοίων παραδόσεων ἠκούσατε. Οὐδὲν νομίζω εὐκολώτερον καὶ τῆς ἐρεῦνης τῶν ἐν ναοῖς ἐπαρχιακοῖς συνηθειῶν, οἷαι αἱ σήμερον ὑπ' ἐμοῦ τὸ σύνολον ἀπομνημονευόμεναι.

